

Arkiven och historikerna

MALIN LENNARTSSON*

Linnéuniversitetet

LINDA OJA**

Riksarkivet, Landsarkivet i Uppsala

CLAES WESTLING†

Riksarkivet, Landsarkivet i Vadstena

ERIK WÅNGMAR††

Linnéuniversitetet

Under de senaste decennierna har historieämnet genomgått en stor förändring. Nya frågor och nya ämnesområden har öppnats upp för historiskt studium. Till exempel har studier i historiedidaktik och historiebokbruk ökat kraftigt. Breddningen av fältet är mycket välkommen men historieämnet riskerar också att förlora en viktig kompetens. Nämligen kunskap om arkiv och de stora mängder outnyttjat källmaterial som finns där.

Historikernas användande av det otryckta källmaterialet minskar. Bland annat visar Erik Wångmars och Malin Lennartssons undersökningar tydligt att trenden är vikande. Deras studie redovisar uppgifter till och med 2015,¹ men vid det Svenska historikermötet i Växjö i maj 2019 presenterade de också förhållanden till och med 2018. Beträffande doktorsavhandlingar i historia visar de att det otryckta källmaterialet användes i hög omfattning fram till 2007, andelen arbeten med otryckt källmaterial understeg då sällan 90 procent. Därefter märks en minskning, inte minst under de tre åren 2016–2018.

Samma vikande trend redovisas beträffande examensarbetena i historia. Jämförelser av kandidat-, magister-, och masteruppsatser 1978–2018 vid Linnéuniversitetet² visar att 1978/1979 använde 83 procent av arbetena otryckt källmaterial, 1988/1989 70 procent och 1999 63 procent. Åren 2010–2018 hamnar snittsiffran på 25 procent vid Linnéuniversitetet, ett

* Docent i historia

** Docent i historia, arkivarie

† Fil. dr i historia, 1:e arkivarie

†† Docent i historia

1. Erik Wångmar & Malin Lennartsson, *Historikerna och källorna* (Malmö 2017).

2. Tidigare Högskolan i Växjö och Växjö universitet.

resultat som kan ställas intill snittsiffran för den nationella nivån åren 2010–2015: 35 procent.³

Digitiseringen av våra arkiv, borde inte den kunna förbättra situationen? Självklart är det fördelaktigt att få tillgång till arkivhandlingar i original på sin skärm, var man än befinner sig. Men genom de stora fördelar som detta medför, väljs allt det källmaterial som inte är tillgängligt som digitala bilder ofta bort. Om man inom det svenska arkivväsendet ser till Riksarkivet, den största och mest centrala arkivförvarande institutionen, finns i dag cirka 80 mil arkivhandlingar. Av dessa är cirka fem procent bildfångade, men endast omkring en tredjedel av dessa fem procent är nu tillgängliga via den digitala läsesalen, det vill säga högst två procent av totalen⁴ och i dagsläget ser det inte ut som om denna siffra kommer att öka nämnvärt inom en överskådlig framtid. Anledningen är helt enkelt att det saknas resurser för att digitisera de handlingar som står i Riksarkivets arkivmagasin, något som både Riksarkivet och den nyligen presenterade arkivutredningen framhåller. Det är mycket stora volymer vi talar om. Den ovannämnda uppskattade siffran tillgängliga handlingar, cirka två procent, motsvarar över 65 miljoner bilder. Målen som digitiseringen strävar mot, tillgänglighet, öppenhet och bevarande av våra ömtåliga originalhandlingar är givetvis mycket bra. Men dagens mycket begränsade urval av tillgängliga handlingar via en skärm koncentrerar forskningen på ett bekymmersamt sätt.

Naturligtvis är ingen förhindrad att ta sig till arkivinstitutionerna och ta del av handlingarna där. Men det gör man inte. Det är i stället det lättillgängliga källmaterialet som många gånger får bestämma ämnets inriktning. Antalet besök i Riksarkivets läsesalar har minskat kraftigt de senaste tjugo åren och även i det här fallet går det att se en snabbare förändring under de senaste tio åren. Siffran 2018 uppgick till strax över 40 000 besök, men låg så sent som åren 2008 och 2009 på mellan 77 000 och 78 000. Sedan 1997, då antalet låg nära 100 000, har antalet besökare alltså mer än halverats. Den kraftiga minskningen gäller även

3. Beträffande den nationella nivån gäller det de 631 uppsatser vid de 16 lärosätena som finns i fulltext i DiVA och Lunds universitets databas.

4. Någon officiell siffra finns inte. Andelen är svår att räkna ut och ska ses som en skattning. Att så många bilder som redan finns inte är publicerade ännu, beror på sekretess och GDPR.

antal framtagna volymer i läsesalarna, från cirka 159 000 till cirka 102 000 under de 20 åren.⁵

Två linjer kan alltså iakttas i den trend som beskrivits ovan. Dels minskar användandet av otryckt källmaterial genom historieämnets breddning. Dels har digitiseringen inneburit en begränsning av forskningen till de mycket avgränsade delar av våra arkiv som är tillgängliga via skärm. I båda fallen hotas kunskapen om våra historiska arkiv. Det måste inskräpas att detta är ett allvarligt problem, inte minst då det gäller studenter, inklusive blivande lärare, som riskerar att inte få med sig det här vetandet in i sitt yrkesliv.

Arkivområdet kan möta problemet genom att digitisera nytt material i enlighet med de resurser som tilldelas, men också genom att utarbeta ytterligare vägledningar in i materialet och bibehålla arkivinstitutionerna som kunskapscentra, som komplement till informationen på nätet. Vad gäller utbildningarna i historia på våra lärosäten, är ett rimligt krav att de förmedlar grundläggande kunskaper om de historiska arkiven, i annat fall kommer kännedomen om våra historiska arkivbestånd att fortsätta att minska och därmed vår kunskap om historien.

5. Siffror från Riksarkivets årsredovisningar.